

Könsmedveten kurslitteratur som ett led i jämställdhetsarbetet

Maren Eckart och Anneli Fjordevik*
Akademin Humaniora och medier, Högskolan Dalarna

Som universitetslärare inom ämnet Tyska har vi många gånger slagits av hur ”ojämställda” litteraturlistorna över skönlitteratur är: Det är mestadels (ibland genomgående) manliga författarnamn företrädda på listorna. Detta är inget enskilt fenomen utan har naturligtvis sin grund i ett större sammanhang, i den tyska litteraturhistorien och dess litteraturhistorieskrivning och kanon. För ett och ett halvt år sedan bestämde vi oss dock för att rent praktiskt göra något åt denna snedfördelning och påbörjade ett förändringsarbete vad gäller all kurslitteratur på samtliga litteraturkurser inom ämnet Tyska på Högskolan Dalarna. Detta är en beskrivning av de förändringar som gjordes utifrån de lagar och regler vi har att förhålla oss till samt våra reflektioner över hur genus och kön på ett konstruktivt sätt kan diskuteras och problematiseras i undervisningen.

Nyckelord: jämställdhet, könsmedvetenhet, kurslitteratur, genusperspektiv

Under flera års tid har studenterna i ämnet Tyska vid Högskolan Dalarna haft som uppgift i det första litteraturseminariet¹ att intervjua varandra två och två angående läsvanor, favoritförfattare och litteraturens betydelse. Bland annat riktas frågan ”Vem står i din bokhylla, vem finns i din läsplatta?” till studenterna med syftet att reflektera kring könsfördelningen av författare av skönlitterära verk. Svaren visar med all tydlighet att merparten av studenternas litteratur har skrivits av manliga författare. Trots att kvinnliga författare nuförtiden inte längre utgör en marginaliserad grupp har de flesta manliga studenter få skönlitterära verk av kvinnliga författare i sin ägo med undantag för deckare. De kvinnliga studenterna äger i regel fler litterära verk av män än av kvinnor. Vidare ställs frågan om vilka tyskspråkiga författare studenterna känner till: Utan undantag toppas ligan av Goethe, Schiller och Kafka om det nämns några namn.

Med tanke på dagens mediekonkurrens och det sjunkande läsintresset hos män och unga pojkar skulle seminariefrågan även kunna lyda, om och varför man överhuvudtaget äger och läser skönlitterära tryckta eller digitala böcker. Litteraturens produktion och reception är inga självklara eller könsneutrala företeelser. För att bryta rådande mönster och oreflekterade litteraturval i högre utbildning behöver vi tematisera, kontextualisera och reflektera över de val som görs i undervisningen. Väl genomtänkta syften och målsättningar gör det möjligt att bryta fastrotade strukturer. Diskussionen om litteraturens värde i sig rymms dock inte inom ramen för denna artikel.

I den svenska högskoleförordningen och lokala styr- och policydokument framgår tydligt att man från lärosätenas sida både värnar om jämställdhet och vill bedriva en medveten genus-

1 Med litteraturkurser/litteraturseminarier menas här kurser/seminarier där skönlitteratur läses.

* Författarkontakt: afr@du.se

politik. Högskolelagen (1992:1434) betonar att i ”högskolornas verksamhet skall jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas och främjas” (kap. 1 § 5).² Även i Högskolan Dalarnas policy om jämställdhet från år 2013 betonas att ett genusmedvetet agerande och reflekterande ska genomsyra verksamheten:

För att förstå vilka hindren för jämställdhet är och därmed vilka åtgärder som kan vara verkningsfulla är det viktigt att anlägga ett genusperspektiv på Högskolan som arbetsplats och studiemiljö. Med genusperspektiv avses kortfattat att man uppmärksammar sociala och kulturella föreställningar om manligt och kvinnligt samt därmed sammanhängande könsrelaterade maktförhållanden. Genusperspektivet ska också beaktas vad gäller utbildningens innehåll. (Policy för jämställdhet, HD, 2008/2013)

Vidare förs konkreta aktiviteter upp i jämställdhetsplanen. Högskolan Dalarna ska:

- 2.2. Kontinuerligt ge lärare information och kunskap för en könsmedveten pedagogik i undervisningen. [...]
- 2.3. Vid godkännande av utbildningsplaner, kursplaner och kurslitteratur ska genus- och jämställdhetsperspektiv beaktas. [...] (Jämställdhetsplan, HD, 2013)

Allt detta är berömvärda och utan tvivel nödvändiga intentioner. En fråga är dock hur verkligheten ter sig.

Syftet med detta bidrag är att reflektera kring jämställdhet med utgångspunkt i vårt ämne och de kurser vi undervisar på, dvs. inom litteraturundervisningen i ämnet Tyska vid Högskolan Dalarna. Vi vill också visa ett konkret exempel på hur jämställdhets- och förändringsarbete kan bedrivas genom en könsmedveten sammansättning av kurslitteraturen (se t ex Carstensen, 2006, s 12).

Med inspiration av Fredrik Bondestams (2005, s 27) reflektioner kring en genusrelaterad högskolepedagogik, där han bland annat tar upp frågor om kön vid kartläggning av utbildningsmiljöer (med fokus på studenter, kurslitteratur, undervisning, examination och kursvärdering) ställde vi oss frågan, hur vi konkret kan verka för en könsmedveten pedagogik i undervisningen. En inventering av litteraturkurserna på grundnivå inom ämnet Tyska under år 2013 bekräftade behovet av praktiska åtgärder för att uppfylla högskolans ambition om ett könsmedvetet jämställdhetsarbete.

Den lästa primärlitteraturen på grundnivå bestod av enbart tre kvinnliga och 21 manliga författare. All sekundärlitteratur var skriven av män. Vid urvalet av kurslitteratur spelar givetvis även andra aspekter in som till exempel representation av de olika tyskspråkiga länderna, olika genrer, texternas intertextuella och kulturella betydelse, deras svårighetsgrad och texternas funktion som typexempel för en viss tid/epok eller som tidskritik. Det gäller även att lyfta fram hur litterära texter som kulturyttringar ger röst åt olika samhällsgrupper. Att välja kurslitteratur betyder alltid att välja bort. Valet av kurslitteratur har tidigare bland annat motiverats med att studenterna ska lära känna en litterär kanon. Detta innebär i regel att studenterna lär känna berömda verk av manliga författare, möjligen med kvinnliga huvudfigurer, där kvinnan inte

² Den omfattande debatten om jämställdhet inom högskoleutbildningen kan inom ramen av detta bidrag inte beläggas. Se Högskoleverkets *Jämställdhet inom universitet och högskolor. En bibliografi med kommentar* 2003.

sällan intar en offerroll eller förlorar sin sexuellt konnoterade heder.³ Genom att behålla en manligt dominerad kurslitteratur befäster man strukturer, som signalerar att männen äger och dominerar det skrivna ordet samt att män är litterärt mer begåvade och kompetenta än kvinnor och därmed viktigare att läsa.⁴ Männens litterära budskap tillmäts mer vikt och deras verk anses ha större betydelse än kvinnornas.⁵ Det leder i sin tur till att studenterna oftast väljer att skriva sina uppsatser och examensarbeten om manliga författare eftersom de väljer författare de känner till sedan tidigare.

Litteratur berättar inte bara i fiktiv form om identitetskonstruktioner (där genus ingår), den skapar och traderar bilder av människan, som i sin tur påverkar läsarnas uppfattningar om könsroller, normer och värderingar. Det är viktigt att i litteraturundervisningen föra in olika perspektiv av litterära tolkningar av världen, av människan. Kvinnor har sedan länge lärt sig att läsa litteratur av manliga författare och att identifiera sig med manliga protagonister. De har lärt sig att anamma manliga perspektiv och att sätta på sig manliga läsglasögon.⁶ Detta är inget fel i sig, eftersom litteratur främjar förmågan att leva sig in i hur människor med olika livserfarenheter och under olika villkor lever och tolkar världen. Litterära gestalter är fiktiva konstruktioner och detta gäller även genusaspekten. Samtidigt är skönlitteratur till sin natur mångtydig och behöver tolkas.

Den ovan beskrivna problematiken kan hanteras på olika sätt. Litteraturen kan till exempel problematiseras ur ett genusperspektiv. Frågor som kan diskuteras är:

- Varför ingår kvinnor traditionellt inte i en litterär kanon?
- Varför betraktades kvinnliga författare under 1700- och 1800-talet som "dilettanter"?
- Hur gestaltas genus som konstruktioner av män och kvinnor i de lästa verken? Vilka budskap förmedlar litteraturen om könsroller, relationer och identiteter?
- Vilken roll spelar det, att vissa huvudfigurer, som i verken blir "offer" av samhället, är kvinnor? Vad hade varit annorlunda, om de hade varit män?
- Läser och skriver män annorlunda än kvinnor? Om så är fallet, på vilket sätt?
- Vilka figurer framställs i litteraturen som aktiva subjekt, vilka som passiva objekt?
- Hur speglar litterära figurer olika tiders idéer och normer gällande könsrollskonstruktioner?
- Under vilka villkor och för vem uppstod texterna? Hur hänger textsorten ihop med litterärt konstruerade könsroller i olika textsorter? Vad är stereotyper, vad är roller, vad är individuella personteckningar – och är dessa trovärdiga?
- Är reflektioner kring könscategorier bara ett uttryck för vår tid?

3 Kvinnan förblir därmed det andra eller snarast det enda könet, eftersom det manliga som norm sällan reflekteras i kanondebatten.

4 Se även Nina Björk (1996), s. 156-193, där hon bland annat reflekterar om den politiska kvoteringsdebatten under 90-talet i Sverige.

5 Paralleller finns i den bildande konsten, se Vilma Bergman (1998), s. 167, samt även Gunlög Fur (2009), s. 199-215.

6 Vi ifrågasätter inte att även män med behållning genom den "narrativa fantasin" (Martha C. Nussbaum) läser texter som är skrivna ur ett kvinnligt perspektiv och kan leva sig in i figurer som skapades av kvinnliga författare, men denna läsning är inte lika "inarbetad" då kvinnor i olika medier och konstformer genom tiderna mer eller mindre oreflekterat har anammat normativa manliga läs- och tolkningsperspektiv. Att många kvinnor i äldre tider valde att skriva anonymt eller kopierade skrivstilen av sina manliga förebilder tillhör jämställdhetsdiskursen och bör diskuteras.

I litteraturundervisningen inom ämnet Tyska vid Högskolan Dalarna har det sedan länge funnits en medvetenhet om genusfrågor som inneburit att vi använt ovan nämnda frågor i undervisningen, men frågan vi ställde oss var om detta var tillräckligt? Svaret var nej. En någorlunda jämn könsfördelning i primärlitteraturen kändes både angelägen och vid närmare eftertanke mer än självklar. Studenterna ska inte bara läsa den traderade eller mest kända litteraturen som delvis bär stämpeln av att vara "finlitteratur", utan litteraturens villkor måste diskuteras och analyseras på olika sätt där genusperspektivet tydligt spelar in. Till syvende och sist är diskussionen och uppluckringen av en etablerad litterär kanon en bildnings- och kunskapsfråga. Vad vill vi förmedla med den utvalda litteraturen och i vilket syfte? Värdet av att känna till en kulturs centrala litterära verk ska här inte ifrågasättas, men en kanon får inte förstelnas; den måste hela tiden omprövas för att kunna förbli levande; den måste ha transparens och utrymme för olika perspektiv.

Som en konsekvens av reflektionen kring författarnas könsfördelning reviderade vi förra året våra kursplaner i litteraturkurserna på alla nivåer. I fortsättningen ska det vara en könsmässig fördelning om 40/60 % eller 50/50 % mellan kvinnliga respektive manliga författare. Inom sekundärlitteraturen ska mer forskningslitteratur som tar upp könsfrågor integreras liksom fler vetenskapliga artiklar som är skrivna av kvinnor. Med detta tog vi steget att konsekvent verka för en mer könsmedveten och jämställd kurslitteratur.

Innan beslutet om kurslitteraturändringen togs diskuterades frågan med studenterna. Reaktionen var engagerade och övervägande positiva. Studenterna markerade att de litade på att vi lärare skulle göra kloka urval som inte gjordes på bekostnad av kvalitén. Vissa studenter inom den litteraturhistoriska kursen uttryckte sin oro över att de skulle "missa" centrala verk om man luckrade upp kanon. Andra studenter betonade att de läste litteratur på grund av dess innehåll och inte med tanke på författarnas kön.

Diskussionerna och våra reflektioner ledde vidare till handling och inom ämnet Tyska gjordes konkreta ändringar av kurslitteraturen. I kursen om den moderna tyskspråkiga litteraturen var det oproblematiskt att välja verk av manliga och kvinnliga författare. Däremot krävde kursen om den tyskspråkiga litteraturhistorien en mera mödosam omstrukturering. Kursen behandlar kanonlitteratur och tidigare epoker, där kvinnor inte hade samma möjlighet till publicering som män. Ändringen innebar att litteraturens olika villkor för manliga och kvinnliga författare problematiserades tydligare till exempel genom artiklar om s.k. "kvinnlig dilettantism". Parallellt med kanonlitteraturen läser studenterna nu även andra textsorter och genrer, där kvinnor kunde uttrycka sig litterärt (t.ex. brev och lyrik) eller där kvinnor bar upp den litterära kulturen (salongskultur, mecenatskap och översättningsarbete som kulturtransfer). Texter, som hittills på grund av författarens kön mera har hamnat i skymundan, är nu integrerade i kurslitteraturen.⁷ Därmed tematiserades även litteraturens villkor, t.ex. förutsättningar för publicering och reception av litteratur.

I kursen om tyskspråkig litteratur och litteraturvetenskap lär studenterna känna olika metoder. Där ingår numera även genusforskning. Den lästa primärlitteraturen omfattar prosatexter av nobelpristagare i litteratur och intertextuellt intressanta verk. Här får numera texter av kvinnliga författare mera utrymme. Det kan även nämnas att i en ny kurs på avancerad nivå om intertextualitet och intermedialitet har vi redan i ett initialt planeringskede bemödat oss om en jämn

⁷ Det finns t.ex. inga tyskspråkiga pocketutgåvor av dikter skrivna av litteraturnobelpristagaren Nelly Sachs, däremot ett flertal biografier om hennes liv.

könsfördelning vid urvalet av texter/verk i olika genrer och medier samt av sekundärlitteraturen. Efter två terminer med den reviderade kurslitteraturen kan vi konstatera att de studerande i utvärderingarna inte uttryckligen reagerat på den jämna könsfördelningen av den lästa litteraturen utan tycks ta den för given.⁸ Tyskspråkiga studenter utbildade i tysktalande länder med traditionell kanonlitteratur har vid flera tillfällen, i positiva ordalag, berättat att de kommit i kontakt med för dem hittills okända kvinnliga författare. När det gäller konsekvenser av förändringsarbetet för examensarbeten är det ännu för tidigt att tala om konkreta resultat men fördelningen av undersökta verk av kvinnliga och manliga författare tyder i nuläget på en någorlunda jämn könsfördelning vilket bådar gott. Som lärare har vi ställts inför utmaningen att öppna upp för nya textsorter i litteraturkurserna. Vi arbetar även mer med forskningsartiklar än tidigare för att diskutera de olika villkor för litteraturproduktion som har funnits, beroende på kön.

Vårt arbete med att revidera kurslitteraturen har resulterat i en större medvetenhet även vad gäller sekundärlitteraturen och vilka signaler som sänds till studenterna genom att ständigt välja kurslitteratur av det ena eller andra könet. Relativt enkla steg som ett könsmedvetet urval av kurslitteratur är bara ett led i jämställdhetsarbetet, där de val, som vi lärare gör, spelar roll för såväl lärandet som studenternas förståelse av sin värld och historien. Det återstår mycket att göra och ett exempel är medvetna reflexioner kring identiteter och könsbundna strukturer. Hur kan man till exempel motivera pojkar och män att läsa, diskutera och analysera skönlitteratur, när andelen manliga läsare sjunker? Kan litteratur i nya medier möjligen öppna nya perspektiv och infallsvinklar och ge oss nya läsvanor?

REFERENSER

- Bergman, V. (1998). "Museernas kollektiva glömska". I *Genus i praktiken - på hans eller hennes villkor*, Jämställdhetsarbetarens förening, 162-171.
- Björk, N. (1996). *Under det rosa täcket*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bondestam, F. (2005). *Könsmedveten pedagogik för universitets och högskolelärare. – en introduktion och bibliografi*. Stockholm: Liber.
- Carstensen, G. (2006). *Könsmedveten pedagogik. Konkreta tips och övningar för lärare*. Utgiven av Avdelningen för utveckling av pedagogik och interaktivt lärande (UPI), Uppsala universitet.
- Fur, G. (2009). "Likhet eller skillnad- pedagogikens demokratiska dilemma". I *Högskolepedagogik. Att vara professionell som lärare inom högskolan*. Martin Stigmar (red.), Stockholm: Liber, 199-215.
- Högskoleverket (2003). Jämställdhet inom universitet och högskolor. En bibliografi med kommentar. Högskoleverkets rapportserie 2003:22 R
- Högskolan Dalarna (2008, rev. 2013). Jämställdhetspolicy.pdf, <http://www.du.se/sv/Om-Hogskolan/Styrdokument1/Jamlikhet-jamstalldhet-likabehandling/> (2015-04-23)
- Högskolan Dalarna (2013). [Jämställdhetsplan.pdf, http://www.du.se/sv/Om-Hogskolan/Styrdokument1/Jamlikhet-jamstalldhet-likabehandling/](http://www.du.se/sv/Om-Hogskolan/Styrdokument1/Jamlikhet-jamstalldhet-likabehandling/) (2015-04-23)
- Nussbaum, M. (1997). *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Harvard: Harvard University Press.
- Utbildningsdepartementet. Högskolelagen 1992:1434

8 Någon fråga om författarnas könsfördelning ställs dock inte i kursvärderingen utan vi frågar allmänt om synpunkter på den lästa kurslitteraturen.